

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.116>

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНИХ РІШЕНЬ СУДДІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Фівкін П.М.,*полковник,**начальник кафедри права національної безпеки та правової роботи**Військово-юридичного інституту**Національний юридичний університет**імені Ярослава Мудрого*

ORCID: 0009-0003-6924-0711

Пивоваров В.М.,*кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри культурології**Національний юридичний університет**імені Ярослава Мудрого*

ORCID: 0000-0002-1815-584X

Фівкін П.М., Пивоваров В.М. Мовленнєва компетентність професійних рішень суддів під час воєнного стану.

У статті визначено важливість мовленнєвої компетентності суддів для забезпечення виконання вимог діючих законів і нормативних актів. Використанню української мови у практичній судовій діяльності приділяється особлива увага за нових обставин здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Метою статті є утвердження сучасних підходів до поглиблення мовленнєвої компетентності фахівців у галузі права під час воєнного стану. Опрацювання досліджень у сфері мовленнєвої компетентності правників показало, що науковці розглядають різні аспекти мовної фаховості правоохоронців. Мовна підготовка студентів-юристів є важливим елементом їх професійної підготовки в умовах євроінтеграції. Актуальність даної теми дослідження обумовлена важливістю аналізу з точки зору рівня мовленнєвої компетентності рішень судів, особливо під час воєнного стану. Для проведення мовленнєвої оцінки проаналізовано тексти чотирьох ухвал судів різної юрисдикції під час воєнного стану 2023 року, які є у вільному доступі, і які обрано випадковим способом. Тексти ухвал написані діловою мовою з потрібним лексичним правовим наповненням, зрозуміло і виважено. Узагальнено інформацію щодо обраних судових справ за розробленими критеріями для мовленнєвої оцінки: місто знаходження суду і його рівень, дата прийняття рішення, статистична характеристика контенту за кількістю слів, знаків і рядків, визначені за текстом мовленнєві помилки граматичного, орфографічного, пунктуаційного, стилістичного, лексичного і технічного

характеру. Виявлені погрішності узагальнено і надано рекомендації для використання правильних мовних форм за українським правописом. Підвищення рівня мовленнєвої компетентності фахівців у галузі права в діловому письмі є одним з важливих завдань вищої школи, яке потребує постійної уваги науково-педагогічних працівників при організаційному, тактичному забезпеченні правоохоронної діяльності під час воєнного стану.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, правоохоронна діяльність, мова, суд, воєнний стан.

Fivkin P.M., Pyvovarov V.M. Speech competence of judges' professional decisions during martial law.

The article defines the importance of speaking competence of judges to ensure compliance with the requirements of current laws and regulations. Special attention is paid to the use of the Ukrainian language in practical judicial activity under the new circumstances of the administration of justice under martial law. The purpose of the article is to confirm modern approaches to deepening the speech competence of specialists in the field of law during martial law. Studying research in the field of speech competence of lawyers has shown that scientists consider various aspects of language expertise of law enforcement officers. The relevance of this research topic is due to the importance of analysis from the point of view of the level of speech competence of court decisions, especially during martial law. To conduct a speech assessment, the texts of four decisions of courts of different jurisdictions during the martial law

of 2023, which are freely available, and which were randomly selected, were analyzed. The texts of the resolutions are written in business language with the necessary lexical legal content, clear and balanced. Summarized information on selected court cases according to developed criteria for speech assessment: the city of the court and its level, the date of the decision, statistical characteristics of the content by the number of words, signs and lines, grammatical, spelling, punctuation, stylistic, lexical and speech errors determined by the text of a technical nature. Identified errors are summarized and recommendations are given for the use of correct language forms according to Ukrainian spelling. Increasing the level of speech competence of specialists in the field of law in business writing is one of the important tasks of higher education, which requires the constant attention of scientific and pedagogical workers in the organizational, tactical provision of law enforcement activities during martial law.

Key words: speech competence, law enforcement activity, language, court, martial law.

Постановка проблеми. У правоохоронній діяльності запит на мовленнєву компетентність фахівців з права набуває все більшого значення в особливий період воєнного стану для дотримання норм і вимог. Наприклад, внесено зміни до КПКУ 2022 року, де назву розділу IX-1 Кодексу змінено на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» і ст. 615 викладено в новій редакції відповідно до Закону № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [1], що свідчить про певні зміни в судовій практиці воєнного часу.

Використанню української мови в практичній судовій діяльності приділяється особлива увага за нових обставин здійснення правосуддя, де важливого значення набуває мовленнєва **компетентність** як уміння фахово послугоуватися мовними засобами для точності висловлення в судових справах.

Удосконалення процесів мовленнєвої компетентності в професійній діяльності правників під час воєнного стану має запобігти як в освітньому, так і в процесуальному процесі появи мовленнєвих неточностей, які можуть тягнути за собою певні порушення, зокрема в кримінальному процесі.

Мета статті – утвердити сучасні підходи до поглиблення мовленнєвої компетентності фахівців у галузі права під час воєнного стану через мовностилістичний аналіз текстів судових ухвал.

Стан опрацювання проблематики. Юрико-лексикологічні проблеми мовленнєвої компетентності розглянуто Біленко, В. А. [2]. Шестакова С. О. визначала мовленнєву компетентність у складі комунікативної компетентності юриста [3]. Заєць Г.В. розглядала лінгвістичну компетентність у професійній сфері юриста [4]. Науковиця відзначила, що саме лінгвістична компетентність є ґрунтовним інструментом юридичної сфери. Фахова діяльність юриста окреслює всебічну мовленнєву практику, яка передбачає використання чітких визначень правових понять і категорій та пов'язана з підготовкою значної кількості правових документів. Мовлення юриста має відзначатися послідовністю, логічністю викладу, переконливістю, правовою аргументованістю з посиланнями на факти, докази та правові норми [4]. Філологами було зроблено спробу надати мовленнєвий портрет судді закордонного суду [5].

Мовленнєва підготовка студентів-юристів є важливим елементом їх професійної підготовки в умовах євроінтеграції. Основні проблеми мовної підготовки студентів-юристів полягають у недостатньому рівні знань граматики та лексики [6], що може в майбутньому істотно відбитися на мовній якості текстів юридичних документів, зокрема, судових рішень.

Виклад основного матеріалу. Актуальність запропонованої теми дослідження обумовлена важливістю аналізу з точки зору рівня мовленнєвої компетентності рішень судів, особливо під час воєнного стану. З погляду відповідності чинним нормам сучасної української мови, демонстрації умінь і навичок у професійній сфері правника в судовому процесі важливим є набуття необхідних мовних і мовленнєвих компетентностей суддів щодо текстів судових рішень, дотримання норм сучасної української мови, чинного Українського правопису.

Мовна і мовленнєва компетентності вважаються важливими складниками в оформленні судових ухвал. Для викладу професійних суджень мовленнєва компетентність передбачає не лише майстерне володіння словом як одним з головних засобів професійної діяльності юриста, а й набуття конкретних умінь і навичок щодо критичного мислення, спроможність віднаходити найбільш правильні мовні засоби, усіяко намагатися уникати не питомих українській мові словесних конструкцій, висловів. А втім, важливим для правників є створення якісного юридичного продукту, що виражається в здатності презентувати текст відповідно до вимог права, сучасної української мови професійного спрямування.

Як приклад для мовленнєвого аналізу юридичного тексту [7] використано Ухвалу від 14 липня 2022 року у справі № 761/11819/2022 провадження № 51-2008впс22 Верховного Суду

колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду [8].

Здатність до використання усталених мовних зворотів офіційно-ділового стилю і професійних штампів, правової лексики повинен продемонструвати суддя, на що впливають певні чинники, які визначають лексичний рівень мовника, загальну мовленнєву підготовку фахівця для обслуговування правової професійної діяльності.

У тексті Ухвали, що розглядалася [8], широко застосовані стійкі словосполучення кримінального провадження в межах поданої юрисдикції, що може свідчити про позитивність для однозначності сприйняття учасниками судового процесу мовних побудов.

До того ж повторюваність конструкцій, наприклад, зі словом «знаходиться», яка надмірно застосована в тексті, не завжди доцільно використана, наприклад, місцезнаходження свідків, заявлених стороною обвинувачення, *знаходиться* (більш виправдано *перебуває*) в Дніпропетровській та Запорізькій областях, більша частина речових доказів по справі *знаходиться* (*зберігається, міститься*) в Запорізькій області. Колегія суддів зважає на те, що чинний КПК передбачає можливість проведення судового провадження в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке *знаходиться* (*розташоване*) поза межами приміщення суду [7]. У наведеному прикладі відзначається, що мовленнєва компетентність ґрунтується на всебічному знанні лексики української мови, умінні з наявних варіантів вибирати більш точний, правильний різновид відповідно від контексту, що дає змогу точно описувати події.

Відповідно до Словника української мови слово *знаходиться* має кілька значень, як-от: 1. Бути виявленим у результаті розшуків; відшукуватися. 2. Бути в наявності, виявлятися та ін. [8, с. 381].

На підтвердження цього слугують також твердження авторського колективу довідника «Культура мови на щодень», котрі одноставні в тому, що «неправомірно вживають дієслово *знаходиться*, вказуючи на місце розташування чогось, на простір» [9, с. 50].

Для проведення додаткової мовленнєвої оцінки проаналізовано тексти чотирьох ухвал судів різної юрисдикції під час воєнного стану 2023 року, які є у вільному доступі та які вибрані випадковим способом. Тексти ухвал написані відповідно до вимог, які висуваються до документів такого типу. На логічному рівні: однозначність, витримана послідовність, точність, аргументованість викладу фактів, об'єктивність оцінок, гранична чіткість висловлювань тощо. Структурні особливості: високий ступінь одноманітності, стандарту форми, регламентованість

будови тексту, чіткість структури викладу. На лінгвістичному рівні: нормативність мовних засобів, офіційність, повнота змісту, високий ступінь стандартизації (термінології і синтаксичних конструкцій, усталених зворотів, словесних формул, мовних кліше) тощо. Варто також наголосити на відповідності юридичним вимогам.

Узагальнено інформацію щодо обраних судових справ за розробленими критеріями для мовленнєвої оцінки: наявна вступна частина із зазначенням дати і місця її постановлення; назви та складу суду, секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я і по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; сторін провадження та інших учасників судового провадження. Зауважено мотивувальну частину із зазначенням: суті питання, що вирішується ухвалою, і за чиєю ініціативою воно розглядається; встановлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів; мотивів, з яких суд керувався, коли постановляв ухвалу, і положення закону, яким він керувався. Також вказано резолютивну частину із зазначенням: висновків суду; строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

У табл. 1 подано узагальнену інформацію щодо вибраних справ за розробленими критеріями для мовленнєвої оцінки: місто знаходження суду і його рівень, дата прийняття рішення, статистична характеристика контенту за кількістю слів, знаків і рядків, визначені за текстом мовленнєві похибки граматичного, орфографічного, пунктуаційного, стилістичного, лексичного і технічного характеру.

Як видно з табл.1, усі чотири ухвали мають різний обсяг за кількістю слів і знаків, найбільший обсяг мало рішення районного суду, де був первинний розгляд певної справи.

Щодо кількості рядків, то три рішення судів вищої інстанції мали майже однаковий обсяг тексту, що може свідчити про певну стандартизацію викладу ухвали. Статистика погрішностей показала таке: найбільша кількість припадає на рішення районного суду, який має максимальний обсяг тексту. У рішеннях вищих інстанцій кількість погрішностей є незначною. Серед усіх ухвал переважно трапляються погрішності граматичні, орфографічні та пунктуаційні.

Прикладами типових погрішностей є такі: використання словосполучення «вносити вклад» має бути замінений на «зробити внесок у справу». Широке застосування слова *наступний* натомість правильного *такий*. Це можна пояснити тим, що слово *наступний* має значення часове, просторове, тобто те, що розташовується або

Таблиця 1
Узагальнені дані для мовленнєвої оцінки ухвал судів

Критерій порівняння для мовленнєвої оцінки	Приклади Ухвал судів 2023 року			
	Справа № 638/1343/23 [11]	Справа № 344/5855/22 [12]	Справа № 420/27384/23 [13]	Справа № 922/4043/23 [14]
Місто	Харків	Київ	Одеса	Харків
Суд	Держинський районний суд	Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду	Одеський окружний адміністративний суд	Господарський суд Харківської області
Дата	06 березня 2023 року	10 січня 2023 року	12 грудня 2023 року	02 жовтня 2023 року
Обсяг слів	2244	446	1048	899
Знаків з пробілами	16966	3277	7509	6692
Рядків	237	91	97	91
Погрішності: граматичні	11	0	6	2
Орфографічні	16	5	7	-
Пунктуаційні	13	3	1	5
Стилістичні та лексичні	14	0	1	5
Технічні	0	1	1	0

з'являється слідом за ким-, чим-небудь; найближчий після когось, чогось [8, с. 609], тоді як слово *такий* (*такі, таке*) означає «саме цей, подібний до нього або до того, про який ішлося; згаданий вище [8, с. 1133]. Мовні невірності можна пояснити різними значеннєвими відтінками наведених слів. Вживання слова *існуючих*

є морфологічною похибкою. Згідно із сучасними нормами мови натомість слова *існуючий* слід уживати інше слово, наприклад: *чинні закони* (*а не існуючі*), *наявні проблеми* (*а не існуючі*), *відомі* (*наявні*) *думки* (*а не існуючі*) тощо.

У табл.2 наведено виявлені в Ухвалях мовні погрішності, яких бажано уникати.

Таблиця 2
Мовленнєві рекомендації для використання у текстах правового характеру за проаналізованими текстами Ухвал судів

Використані слова і словосполучення	Рекомендовані мовні форми за українським правописом
Більш того	Більше того, до того ж, крім того
Рекомендації по їх уникненню	Рекомендації щодо їх уникнення
Явний злочин	Очевидний злочин
Приходити до висновку	Доходити висновку, дійти висновку
Згідно додатків	Згідно з додатками, відповідно до додатків
У відповідності до	Відповідно до
Приймаючи до уваги	Беручи до уваги
Включена до списку	Занесена до списку
Отримала пошкодження	Дістала пошкодження
Згідно ухвали	Згідно з ухвалою
При секретарі	За участю секретаря
В якості правових підстав	Як правові підстави
Провадження по справі	Провадження у справі

Як видно з табл.2, мовні конструкції повинні бути правильними, відповідати лексичним, граматичним нормам сучасної української літературної мови.

Потребують поглиблення мовної компетентності в царині вставних слів, адже конструкції *при цьому, при тому, водночас*, які часто вживані в ухвалах, комами не виділяються, так само як і *ніби, нібито, мовбито, наче, неначе (складні сполучники), все-таки, навіть, майже, адже, якби, от, принаймні, тим часом, до того ж, приблизно, буквально, якраз, між тим, за традицією, у кінцевому підсумку, як-не-як* та ін., які не є вставними.

Укладачам ухвал варто пригадати відокремлені члени речення, зокрема відокремлене означення та відокремлена обставина, та правила виділення комами.

Найбільш поширеною похибкою, яка рясніє в текстах ухвал, це неврахування позиції вживання прийменників і префіксів у та *в*, а також позиції вживання прийменника з та його варіантів *із, зі. (зо)*. Правила можна віднайти в Українському правописі [15].

Висновки. Розглянуті тексти Ухвал показали, що судді досконало володіють правилами українського правопису. Чи вище рівень суду, тим більшу мовленнєву компетентність мають судді. Укладаючи ухвали, постанови використовується різна законодавчо-нормативна база, де чітко визначено, що потрібно зазначити в документі, послідовність викладу рішення. Зазначені укладачі документів суворо дотримуються термінів, усталених юридичних фразеологізмів або стійких мовних зворотів. Певні неточності у виборі слів із лексичного різноманіття української мови спричинені недостатнім знанням особливостей і специфіки офіційно-ділового стилю, мовних засобів певного підстилю. Для уникнення певних похибок рекомендується періодично підвищувати саме мовну кваліфікацію у сфері юриспруденції. Для правоохоронців бажано в офіційно-діловому стилі запобігати багатозначності виразів, вживати слова в прямому значенні.

Виявлені погрішності узагальнено та надано рекомендації для використання правильних мовних форм відповідно до чинного Українського правопису (2019 р.). Підвищення рівня мовленнєвої компетентності фахівців у галузі права в письмовому діловому мовленні є одним з важливих завдань вищої школи, яке потребує постійної уваги науково-педагогічних працівників під час організаційного, тактичного забезпечення правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану, протистоянні російській агресії, збереженню незалежності та територіальної цілісності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удо-

сконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон № 2201-IX .Урядовий кур'єр. 2022. № 102.

2. Біленко, В.А. Оціночні поняття: юридико-лексикологічні проблеми мовленнєвої компетентності в адміністративно-деліктній сфері. *Форум права*, (2), 2012. С. 59-66.
3. Шестакова С.О. Мовленнєва компетентність як важлива складова комунікативної компетентності юриста . *Colloquium-journal*, 2020. №6 (58). Ч. 5. С. 56-60.
4. Заєць Г.В. Лінгвістична компетентність у професійній сфері юриста *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С.В. Кивалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 685-687.
5. Дьомкіна, О.В. Мовленнєвий портрет судді Верховного Суду США. *Сучасні дослідження з іноземної філології*: Збірник наукових праць. Випуск 7. Ужгород. 2009. С. 128-134.
6. Шаповаленко, Н. Мовна підготовка студентів-юристів в контексті євроінтеграції. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 27.. Том 3. 2023. С. 46–50. URI: <https://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/6284>.
7. Пивоваров, В. Мовленнєва компетентність Касаційного кримінального суду в рішенні під час воєнного стану. *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції в авторській редакції, (м. Кропивницький, 27 жовтня 2022 року). Кропивницький, 2022. С.281-283. URI: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/zbirnyk_konferenciya_27_10_onovlenyj.pdf#page=282.
8. Словник української мови / кер. В.В. Німчук та ін. /Від. ред. В.В. Жайворонко. Київ : ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.
9. Культура мови на щодень / Н.Я. Дзюбишина-Мельник, Н.С. Дужик, С.Є. Єрмоленко та ін. 2-е вид., доп. і випр. Київ : Довіра, 2002. 169 с.
10. Ухвала ІМЕНЕМ УКРАЇНИ 14 липня 2022 року м. Київ по справі № 61/11819/2022 провадження № 51-2008впс22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/105234085?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.191071338.1145068333.1664909519-1982934529.1664648610.

11. Справа № 638/1343/23. Провадження № 1-в/638/215/23. УХВАЛА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ 06 березня 2023 року Дзержинський районний суд м. Харкова URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109414754>.
12. Справа № 344/5855/22. Провадження № 61-12608ск22: Ухвала від 10 січня 2023 року. м.Київ. Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108321975&red=100003a1fdaa75d7187714018b2c7e8e78576a&d=5>.
13. Справа № 420/27384/23: УХВАЛА від 12 грудня 2023 року Одеський окружний адміністративний суд URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/115588292/>.
14. Справа № 922/4043/23 УХВАЛА від 02 жовтня 2023 р. Господарський суд Харківської області URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/113857277/>.
15. Український правопис. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>.